

Uddrag af middelalderlige folkebøger

Torben Svendrup Historiker ph.d.



Indhold

Indledning.....	2
Lucidarius.....	3
Sydrak	4
Manuskriptet	4
Bogen består af:.....	5
Gud p. 43 (29).....	5
Lucifer	5
Mad.....	5
Kvinder.....	5
Fattige.....	6
Jorden er rund	7
Stændersamfundet.....	7
Peder Laale et eksempel på kulturhistorie.....	7
Ordsprog omkring druk	7
Ordsprog omkring sild	8
Nogle ordsprog omkring sex.....	8
Præster	8

2

Indledning

Man kan vælge mange forskellige kilder til en undersøgelse af hvordan middelaldermennesket tænkte og troede. Disse tre kilder har været folkelige kilder som efter trykpressens opfindelse har været udbredt i et stort antal. Alene af den grund er de interessante, de har været med til at forme folks tankegang.

Desværre er to af kilderne *Lucidarius* og *Sydrak* ikke udgivet på et modernet dansk. Derfor er oversættelserne mine egne. Der er tale om et præliminært forskningsarbejde som vil fortsætte de kommende år, hvorfor detaljer i oversættelserne skal tages med et lille gran salt. Jeg mangler også at foretage sammenligninger mellem den anvendte udgave af *Lucidarius* – den trykte -

Oversættelserne fra *Sydrak* er foretaget ud fra håndskriftet Ny Kgl. Samling 236, som er et yderst velbevaret håndskrift fra omkring 1480.

Torben Svendrup
Historiker ph.d.

Lucidarius

Ordet Lucidarius er dannet af to latinske ord Lux der betyder lys og ordet dare, der oversættes med at give. Lucidarius betyder hermed lysgiveren. Læseren skal i bogen møde Guds lys og bogen skal læses for, at bringe læseren trygt frem til frelsen. Gennem denne bog kan vi få en fornemmelse af, hvordan mennesket tænkte omkring år 1500. Det der gør bogen ganske interessant, er at den er skrevet som en folkebog. Det er en bog på et meget jævnt dansk – her er ingen svære ord og alt forklares. Det er ikke en bog til en teolog, men det er en bog til den læsende borgerkone. Det er en bog, der har kunnet blive læst op ad – og folk har forstået indholdet.

På Det kongelige Bibliotek har vi et eksemplar bevaret af Lucidarius, trykt af Gotfred Thøgersen i år 1510. Der er også bevaret et ældre håndskrift,¹ den danske udgave går nok til bage til midten af 1300 tallet og er en oversættelse af et tysk værk, som kan spores tilbage til før år 1200.

Bogens indhold fortæller os noget om, hvad var det for nogle spørgsmål som optog folk.

Bogens første del drejer sig om Gud. Her forklares treenigheden: ”Vi skulle vide at Gud Fader og Søn og den helligeånd er tre personer og en Guddom.”² Svarer mesteren disciplen. I denne del af bogen får vi også at vide, at Gud er i alt.

Bogens næste del handler om den hellige kirke. Her får læseren forklaret præstens rolle og hvorfor han er kronraget – det skyldtes ”Sct. Peter fordi han var fange i en by, som hedder Antiochia, da gjorde grækerne ham til grin ved, at de barberede ham i krone og siden tog kristendommen den samme skik, Sct. Peter og alle klerke til hæder og ære.”³ I afsnittet får vi forklaret, dagtiderne, messeklæder, messen – vi får at vide hvad de mest brugte latinske fraser betyder på dansk – f.eks. Gloria Patri et Filio et Spiritui Sancto – som frimodigt oversættes til: ”Lov og ære have fader og søn og den helligeånd”.

Bogens næste del (kapitel)omhandler skabelsen og ikke mindst Evas skabelse og syndefaldet. Det er djævelen i en hugormsskikkelse der fristede Eva, det fører helt naturligt til spørgsmål om engle og djævelen. herefter forklares sjæl og legeme – Gud skaber sjælen af intet og sjælen kommer ind i legemet i samme stund som det er til. Herefter tales der om godt og ondt, og igen om uddrivelsen af paradiset, om Adam og Evas børn og om syndfloden.

Bogens fjerde del fortæller om jorden og himmellegemerne. På spørgsmålet ”Hvordan er jorden skabt?” svarer læreren: ”Jorden er rund, så som et æg og omkring jorden er folk alle vegne, så at nogen steder på jorden vender folket deres fødder til vore sider og nogle stede på jorde vender de deres fødder tvært imod vore,”⁴ I bogen beskriver forfatteren de tre kendte verdensdele, Asien, Europa og Afrika. Asien er et mærkeligt sted, der er f.eks. folk der kun bliver 8 vintre gamle – der er folk har et øje i panden og et andet i



¹ Håndskrifter er udgivet af Brandt i 1849

² Lucidarius – teksten er gengivet på modernet dansk – egen oversættelse.

³ Lucidarius p. 84

⁴ Lucidarius p. 133

nakken. Der er folk uden hoved, men øjne i skuldre og mund i maven. Der er dyr der har menneskehoveder, kort sagt Asien er et underligt sted.

Bogens sidste del handler om skærsilden, dommens dag og det evige liv. Her får vi f.eks. forklaringen på hvad der sker når vi dør:

"Mesteren: I den samme stund enten til himmerigs eller til helvedes eller til skærsild.

Discipel: Hvor er Skærsild og hvad er det?

*Mesteren: efter døden er skærsild enten overvættes hede eller overvættes kulde eller anden pine. End den mindste pine der er, lignede veder den meste pine, der i al verden er, uden den stund der de i skærsild ere, da komme til dem engle og andre helgen, der de have hædret i deres liv og hussvale dem. ..."*⁵

Sydrak

Ny Kgl. Saml. 236 4^{to}

Håndskriftet er en del af de skrifter som P.F. Suhm erhvervede i 1798.

Det er tydeligt, at det er blevet skrevet i al hast – med direkte afskrivnings fejl.

Muligvis fransk fra 1243 – men kan opfattes om europæisk. Den udkom som trykt bog i 1486.

Vi har et manus på dansk fra ca. 1480.

Navnet Sydrak stammer fra Danielsbog 1.6-7

"Blandt dem var judæerne Daniel, Hananja, Mishael og Azarja. Dem gav hofchefen nye navne. Daniel gav han navnet Belthassar, Hanaja navnet Shadrak, Michael navnet Meshak og Azarja navnet Abed-Nego"

Det er navnet Shadrak der er blevet til Sydrak

Bogen kan nærmest opfattes om et slags leksikon skrevet i en dialogform. Det er en samtale mellem den uvidende kong Bochtus og hans kloge lærer.

Manuskriptet



Håndskrift er let læsseligt (alt er selvfølgelig relativt)
Indholdsfortegnelse og fortale er langt pænere skrevet,
end selve "leksikonet"

Opbygningen af leksikonet er meget fint. Man har klare
adskilte rubrikker og disse rubrikker indledes med

understreget spørgsmål – svaret indledes med en tydelig kapitæl.

Bogen består af:

Indholdsfortegnelse

Fortale

”leksikons” artikler

De første leksikonsartikler kommer på **(29)**. De handler om jordens skabelse og Gud.

Gud p. 43 (29)

”Gud havde ingen begyndelse og ej have skal nogen ende. Han gjorde himlen og jorden, og før han gjorde det, da viste han vel, hvad han skulle gøre der og alle andre ting og han viste englenes tal, før han gjorde dem. ...”

Lucifer

Sydrak p 45

Straks som gud sagde; jeg vil , at det skal være, da var det skabt, Lucifer og alle engle og over engle og cherubin og seraphin og da Lucifer så, at gud have givet ham ære over alle de andre, da ville han være lig med Gud og over den, som han havde skabt, og ville have anden skikkelse end Gud havde ham givet. Og han ville byde over alle de andre. Da blev han smidt ud og sat i helvede og som han var til før skøn og farver, så var han der efter led

Mad

p. 88 nr. 76 **(59)**

Kapitel 37 ”Gør det ondt at man æder mere end man behøver. Sydrak svarede:

»De som mere æder og drikker end de behøver, de gør deres legeme stor skade og deres sjæl med og gør de skade til måden, at de fortærer unyttigt det som en anden måtte føde sig af, den som intet haver. Og gør de mod Guds bud. Fordi Gud har givet mennesket måde de fare. At de skulle fortærer og beholde. De som der over er, det skal man gøre til dem, som det behøves.«

P 89 nr. 79 **C59)**

Kapitel 40 ”Hed mad varmer legemet og åre og hjerte og styrker menneskes forståelse. Og den kolde mad kølner legemet og hjertet og giver ond fugtighed og gør mennesket groft og hård i sin forståelse.”

Kvinder

P. 90 nr. 82 **60)**

”Hvad hælder skal man elske quinner ller skal man dem hade. Kapitel 103 Sydrak svarede:

»Gode kvinder skal man elske, love og hædre, fordi af dem kommer meget godt og ære, og de holde troskab mod deres mand, og fordi fanger man enchtet af dem uden godt. Men de kvinder, som er onder, dem skal man hade og fly. Lige som en ild. At man ikke brænder sig, Fordi alt som ondt er. Der er altid af en ond vilje, og at man dem elsker og ærer. Der for gør man ikke for uden skade, skam og vanhæder, fordi de holde ingen tro. Men et dyr som heder Cocratis, er et dyr som har et langt hov. Og det haver mægtige tænder og er mest i vandet. Og hans tænder vokser to gange om året fulde af orm. Og så går han på land og lægger sig og lader sin mund vid åben. Og så komme en lille fugl og han har et skarpt næb. Og han renser alle hans tænder de orme ud og når dyret fornemmer at den er fri for omene. Så lukker den sin mand og vil fortærre den fugl som han sin har gjort og til gode,. Og så sikker fugle med sin næb det dyr så at det åbner sin mund og fugler flyver bort. Sådan løn giver og en ond kvinde, den som hende elsker, fordi skal man fly dem og forsmå dem og deres vilje.«”

p. 92 nr. 84 **C61)**

”Skal man elske kvinden og kvinden manden? Kapitel 105. Sydrak svarede:

»Man skal elske kvinden, for di Gud har det så ført, at de skulle sammen være og lide ondt og godt sammen. Og avle frugt. Da skal manden elske kvinden i ære og i dyd. For kvindens skønhed, troskab, ædelhed, velvillighed og godhed. Den som elsker kvinde i denne måde han gør godt. Og kvinden skal også elske manden i ære og tucht, høviskhed og lovvilligt og god. Man elske de i andre måder for nogen udyd. Da er det lasteligt og meget ondt. «”

p.92 nr. 85 **(61)**

”Skal man slå kvinden for hendes misgerninger? Kapitel 106 Sydrak svarede:

»Den kvinde som god og dannet er, hendes misgerninger er ganske få. Men hænder det selv så, at hun somme synder bryder. Da skal man straffe og sige hende om hendes fejl med gode ord. Da bekender hun vel sin skyld og bedre sig og vogter sig for at gøre mere dårligt. Hun skammer sig oprigtigt, men des mere man straffer hende, dets være er hun. Dog skal man straffe hende med ord en tid og anden tid og tredje tid. Men bedre hun ikke, da skal man opgive hende og forlade hende. Fordi den kvinde som ikke vil selv ære sig og kende sig, hende skal ingen mand tjene.«

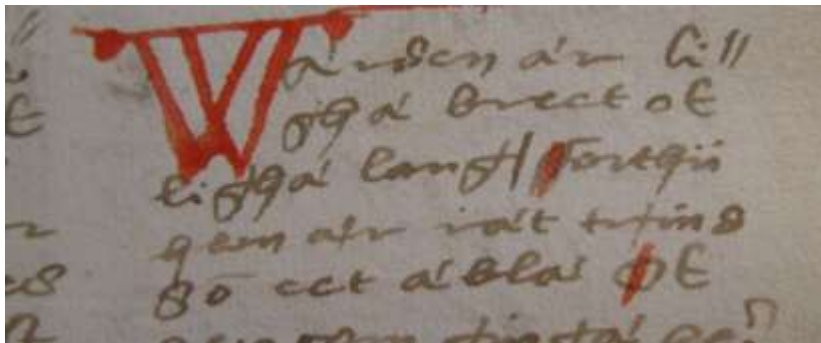
Fattige

p. 95 nr. 89 **C64)**

”Skal man altid gøre godt og give de fattige? Capitulum C X Sydrak svarede:

»sandelig man skal altid gøre god og give de fattige at det som Gud har os givet. Fordi Gud har givet de rige rigdom i denne verden, at de skulle de fattige ære, som ikke sel har. Og de rige skulle tænke ved sig, at han er så vel født af Adams slægt som den fattige er og Gud har skarpt de fattige såvel som de rige og han skal tænke, at han ikke fanger mere af sin rigdom end det som han nyder i verden. Fordi når han dør, da skal han ikke føre med sig uden sine gerninger, Men han skal fare nogen fra. For han hiit nøgen fordi skal man altid gøre godt og give de fattige da fange man evig fods for dette forgængelige gods.«

Jorden er rund



P 110 nr. 117 (73)

”hvor lang og hvor bred er verden og jorden? Kapitel 134 Sydrak svarede: Verden er lige bred og lige lang. Fordi hun er ret rund som et æble

Stændersamfundet

Kapitel Ff iiiii side 142 (94)

”fire slags folk er i verden. Den første slags er dem, som lærer folket at kende loven og at leve efter den og efter Guds vilje. Den anden er ridderskab og hærskab, som regerer folket og straffer og piner dem for deres misgerninger, så at fattig eo g rige må forblive med fred. Den tredje slags er dem, som bruger og arbejder med jorden og kommer hende til at give sin frugt. Den fjerde slags er dem, som bjærger sig med købmandsskab og fører ting, som mennesker har behov for, fra et land til et andet. Uden disse fire slags folk kan verden ikke bestå”

Peder Laale et eksempel på kulturhistorie



I midten af 1300 tallet udgiver Peder sin skolebog – dansk – latinsk og her bruges de gamle ordsprog. Bogen må have været god den var i brug til reformation – ja endda efter. Og blev trykt i begyndelsen af 1500 tallet. Han indsamlede 1204 ordsprog. I ordsprogene omkring kvinder og sex er det tydeligt, at de er skrevet af en mand.

Ordsprog omkring druk

143

Øl gør store ord

107

Det er sødt at drikke og surt at betale

328

At give mad uden drikke er liden tak værd

374

Drik såvel det grumsede som det brune, såvel bærme som klart øl.

561

Altid opstår kivi i krokonens hus

554

Når øllet går ind, så går viddet (forstanden) ud.

Ordsprog omkring sild

34

Sijld ær selff skiffther madh. Sild er selvdelt mad
(falder af sig selv fra i portioner)

35

Sijldh ær madh wildh Sild er god mad (her menes
nok sild er billig mad)

145

Samlede sild (sildestime) stikker ofte stor hval

Nogle ordsprog omkring sex

66

Man køper ey pintell aff porth konæ – man køber
ikke pik af skøge

246

Når konen er drukken, da er kussen galen

507

Altid har kvinde svig under skød

625

Horkone spiser blommen og giver manden hviden
af ægget.

771

Slem er horkonens vrede (skinsyge)

1040

Let er kvinder lokkede

1041

Alle herrebørn er skøgebørn, undtagen jeg, sagde
den fromme.

1042

Bedre er forført datter end hængt søn

Præster

193

Ringer præsten (til messe), så han springer (er
ved at springes), jeg kommer dog ej, før han
synger (messer)

1096

Det er godt at være præst i Påsken [der ofres]

Og barn i fasten [børn skal ikke faste]

Og bonde til jul [der arbejdes ikke]

Og føl om høsten [der er der meget foder]

Kvinder

100

Kvinder kysser ofte svenden frem for herren

104

Man kan tæmme vildt dyr, men ej ond kvinde.

153

Koldt er kvinder råd

508

Styr hest med bidsel, kone med kæp.

232

Det er slemt at være bange for sin kone.

241

Og selvfølgelig ingen kvinde er så høvisk så hun
ikke behøver sin pissefjert.

649

Nød lærer nøgen kvinde at spinde